

Деревянко Б. Щодо формування та діяльності спеціалізованого інвестиційного суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 323–327.

УДК 347.97

Богдан Деревянко,

доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Україна сьогодні як ніколи потребує іноземних інвестицій. Проте довіра інвесторів до української судової системи підірвана. Можливо через це Президент України пообіцяв іноземним інвесторам застосування принципово нового судового захисту їх інтересів. Відновити довіру іноземного інвестора, а в перспективі й українського до судової системи можливо двома шляхами – покращенням роботи МКАС при ТПП України або утворенням нового судового органу – Вищого інвестиційного суду України. У випадку утворення такого органу потрібно буде зменшити обсяг юрисдикції діючих загальних та спеціалізованих судів, а також кількість посад суддів та обслуговуючого персоналу. Ціль статті полягала у визначенні ступеня необхідності утворення нового спеціалізованого суду із захисту прав іноземних інвесторів та формування основних складових його діяльності. З урахуванням потреби у додаткових витратах Державного бюджету та певній ефективності роботи МКАС при ТПП України було зроблено висновок, що ступінь необхідності є посереднім. Підвищення ефективності роботи МКАС при ТПП України та інших загальних і спеціалізованих судів із захисту інтересів інвесторів може зробити непотрібною ідею створення нового суду. Проте ефективність роботи такого суду в частині захисту інтересів іноземних інвесторів була б найвищою при поданні ними позовів на суми до 10000 доларів США та незамінною при поданні позовів на суми до 1800 доларів США.

Зроблено висновок, що ефективність роботи нового – Вищого інвестиційного суду України складатиметься із соціальної та економічної частин. Ними буде виправдано його утворення за умови пропорційного зменшення посад суддів та обслуговуючого персоналу в інших загальних та спеціалізованих судах, відновлення довіри іноземних інвесторів через швидкий та справедливий розгляд спорів, відсутність корупційних підозр стосовно суддів та інших співробітників нового судового органу.

Ключові слова: Вищий інвестиційний суд України, МКАС при ТПП України, Верховний суд України, іноземні інвестори, судова система, юрисдикція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Значення інвестицій для будь-якої держави неможливо переоцінити. Економіку країни без внутрішніх і зовнішніх фінансових вливань в інновації, технології та виробництво неминуче чекає колапс у вигляді нескінченних дефолтів, гіперінфляцій, відтоку інтелектуальних та трудових ресурсів тощо. Можемо згадати приклад прадавнього Китаю, економіка якого значно випереджала економіку усіх тогочасних держав, та внаслідок самоізоляції, зокрема і фізичної через будівництво стіни, втратила свої позиції та дозволила агресивним сусідам захопити більшу частку території держави.

Інвестиції в українську економіку є у кілька разів меншими, ніж в економіки більшості сусідніх держав. Причин, що викликали такий стан, достатньо багато. Сьогодні не варто їх вишукувати, а потрібно створювати умови, що сприятимуть захисту інвестицій, підвищенню їх кількісних та якісних показників. Такі умови можуть реалізовуватися через надання та дотримання державою гарантій захисту внутрішніх та іноземних інвестицій. Серед таких гарантій іноземних інвесторів цікавить наявність права на дійсно чесний і неупереджений професійний судовий розгляд усіх суперечливих моментів і непорозумінь між ними, реципієнтами та державою Україна.

Протягом останніх років через різні причини державі вдалося частково поліпшити результати у боротьбі із корупцією, зокрема у сферах освіти, медицини, надання державних послуг тощо. Проте частина заслуги належить не удосконаленню норм права, а сучасним пристроям звуко- та відеозапису, комп'ютерним технологіям тощо, що виступають заходами стримування порушників. В цілому іноземці досі не довіряють українській судовій системі. І це було одним із чинників пропозиції Президента України, висловленої 23 січня 2020 року у Давосі, щодо утворення в Україні окремого суду (арбітражу) для інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Питанням організації діяльності судової системи України, загальних та галузевих судів, виконанню судових рішень присвячували увагу вітчизняні юристи, зокрема О.М. Беляневич [1], А.А. Бутирський [2], О.П. Віхров [3], С.М. Грудницька [4], С.Ф. Демченко [5; 4; 6; 7], В.В. Джунь [8], В.О. Коверзнев [3; 9], Л.М. Ніколенко [10; 11; 12], О.П. Подцерковний [13; 14; 15], Б.М. Поляков [16], В.В. Резнікова [17; 18; 19; 20], М.Л. Шелухін [21], В.С. Щербина [19; 20] та інші. У попередніх роботах нами висловлювалися думки на користь захисту

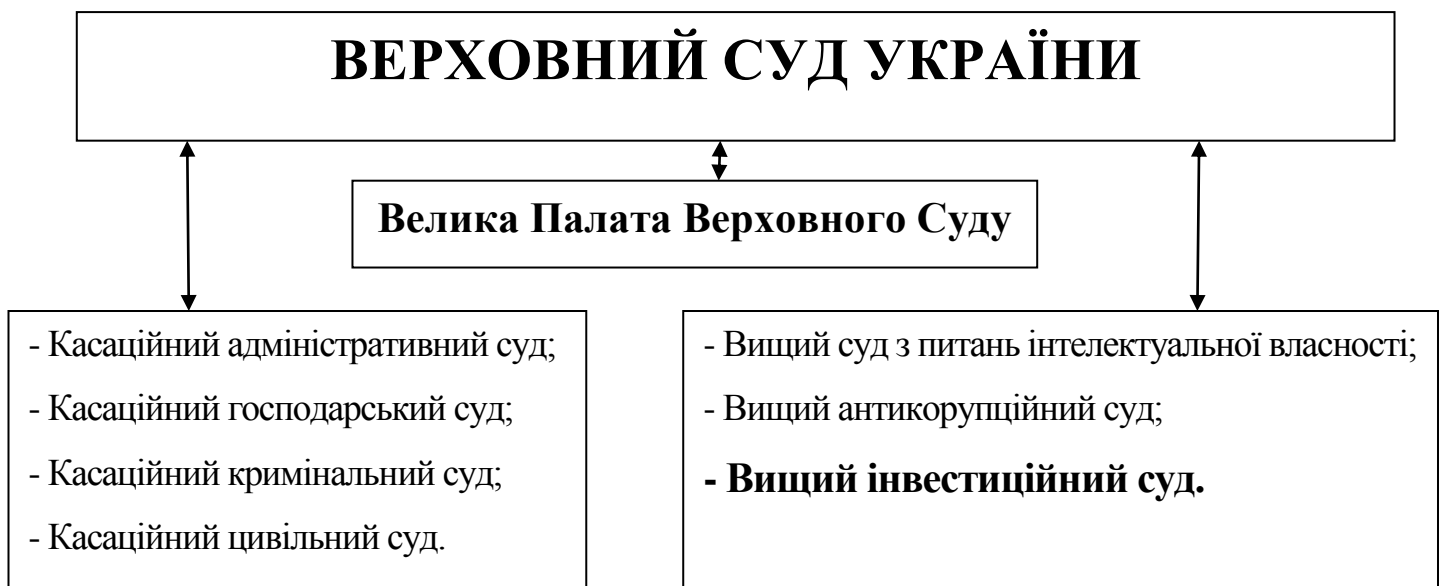
системи господарських судів в Україні [22] та щодо пошуку напрямів підвищення ефективності виконання рішень господарських та інших судів [23; 24]. Проте у роботах названих авторів не велося мови про захист інтересів іноземних чи українських інвесторів у новому окремому спеціалізованому суді.

Формування цілей статті (постановка завдання). На основі викладеного необхідно сформулювати ціль статті – визначення ступеня необхідності утворення нового спеціалізованого суду із захисту прав іноземних інвесторів та формування основних складових його діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Питання стосовно необхідності утворення нового судового органу є дискусійним та суперечливим, проте не облишеним сенсу. Так, одним із позитивів розгляду спорів у новому «інвестиційному» суді для іноземного інвестора-позивача буде відносно невисока сума судового збору. Арбітражний збір у Міжнародному комерційному арбітражному суді при Торгово-промисловій палаті України (далі – МКАС при ТПП України) є достатньо високим (при вартості позову до 10000 доларів США сума арбітражного збору становить 1800 доларів, а спір на суму меншу 1800 доларів США взагалі облишений економічного сенсу). Тобто Україна може втрачати інтерес невеликих іноземних інвесторів через неефективність захисту своїх незначних капіталів, які могли б стати умовними першими або пробними частками чи траншами. Без цього, можливо, інвестор не ризикне робити серйозні вливання в українську економіку. До речі, досвід багатьох ЗВО чи наукових установ свідчить, що часто уже за другою грантовою програмою від іноземного фонду чи держави сума є у сотні разів більшою, ніж за першою. На нашу думку, сьогодні Україні потрібен новий судовий орган, покликаний захищати права інвесторів – внутрішніх та, у першу чергу, іноземних.

Якщо вважати щойно надану відповідь на питання «чи потрібен такий суд?» однозначною, то слід розміркувати та надати відповідь на декілька наступних, не менш важливих питань. Головним із них буде відповідь на питання стосовно економічної доцільності утворення нового державного судового органу, який потребує певного фінансування із і без того дефіцитного Державного бюджету. Також потрібно визначитися із назвою та підпорядкуванням такого судового органу, місцем його розташування, кількісним та якісним складом суддів та обслуговуючого персоналу, джерелами та обсягами фінансування, юрисдикцією та підсудністю та ін.

Висловлене нижче матиме дискусійний характер, оскільки буде висловлено уперше, а також передбачатиме значну варіативність у засобах і способах реалізації. Отже, якщо вважати доцільним утворення нового судового органу, то логічним буде надати йому назву – Вищий інвестиційний суд України у складі Верховного суду України. У цьому випадку після розробки та прийняття (ухвалення, затвердження) відповідної нормативної бази (легітимації діяльності такого суду) можна схематично представити структуру Верховного суду України:

Як видно зі схеми, нами пропонується утворити новий судовий орган у складі Верховного суду України. Він має отримати статус, схожий із статусом Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Фізичне місце знаходження (розміщення) нового судового органу буде

тісно пов'язане із його кількісним складом. Відповідно, кількісний склад повинен бути пропорційним кількості спорів, які розглядатимуться суддями. А ця кількість залежатиме від юрисдикції та територіальної юрисдикції (підсудності) [25].

До юрисдикції Вищого інвестиційного суду України логічно віднести здійснення правосуддя як суду першої та апеляційної інстанцій у справах щодо захисту прав і законних інтересів зарубіжних інвесторів, а також здійснення у випадках та порядку, визначених законодавством про захист іноземних інвестицій, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у відповідних провадженнях. Утворення нового суду у складі двох інстанцій пов'язане із необхідністю повного дотримання інтересів учасників судового розгляду, зокрема і дотримання права на апеляційне оскарження. Підсудність (територіальна юрисдикція) має поширюватися на територію усїєї України.

Завдання щодо розміщення (місця знаходження) нового суду можна вирішити за аналогією із нормами статті 15 «Вимоги до розміщення Вищого антикорупційного суду» Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». Можна запропонувати наступну статтю, яку буде включено або до нового спеціального закону, або до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»:

«Стаття. Вимоги до розміщення Вищого інвестиційного суду

1. Апеляційна палата Вищого інвестиційного суду та судові палати Вищого інвестиційного суду для здійснення правосуддя в першій інстанції не можуть розміщуватися в одній будівлі.

2. Вищий інвестиційний суд, його палати та апарат не можуть розміщуватися в одній будівлі разом з іншими судами, державними органами, їх територіальними, структурними підрозділами, представництвами, органами місцевого самоврядування, установами, організаціями».

Безпосереднє місце розташування двох палат Вищого інвестиційного суду України має визначитися у порядку, за яким це робилося під час визначення розташування двох палат Вищого антикорупційного суду України. Але враховуючи ранг та статус нового суду, таке місце має бути у столиці держави – місті Києві. При цьому у разі формування нового суду невеликою кількістю суддів (як палати для здійснення правосуддя в першій інстанції, так і апеляційної палати) можливо їм вистачить і частини певних будівель, проте з окремим входом або із окремою від інших частиною будівлі (окремим крилом чи прибудовою). Останнє дозволить організувати ефективну охорону та пропускний режим.

Питання щодо кількісного та якісного складу Вищого інвестиційного суду можна вирішити двома шляхами.

Перший має спиратися на аналіз судової практики та статистики діяльності судів загальної юрисдикції, господарських судів, Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Слід визначити середню кількість спорів, пов'язаних із захистом прав іноземних інвесторів, що розглядалися у цих судах протягом останніх років. На основі цього показника та показника середньорічного навантаження на одного суддю можна визначити потрібну кількість суддів.

За другим шляхом можна призначити мінімально необхідну кількість суддів у кожному із двох палат нового Вищого інвестиційного суду, що буде пропорційною можливостям державного фінансування. А вже після початку роботи суду за підсумками піврічного чи річного строку його діяльності кількісний склад нового суду може бути відкоригований.

Фінансове забезпечення нового суду має здійснюватися із Державного бюджету України.

Судді до Вищого інвестиційного суду мають набиратися на основі конкурсу, аналогічного тому, за яким здійснювався набір до Вищого антикорупційного суду України. З іншого боку, після зміни юрисдикції діючих господарських, загальних судів та/або Вищого суду з питань інтелектуальної власності і, відповідно, зменшення навантаження на ці суди, можна буде відкоригувати їх кількісний склад шляхом зменшення кількості посад суддів та обслуговуючого персоналу. Ця кількість в ідеалі має дорівнювати кількості суддів та обслуговуючого персоналу новоутвореного Вищого інвестиційного суду. Іншими словами, слід провести рокировку між наявними та новим судом. У такому випадку не буде збільшено витрати Державного бюджету на заробітну плату та нарахування на неї. Проте державні витрати все одно зростуть через потребу утримання двох нових приміщень (їх частин) у місті Києві.

Збільшення навантаження на Державний бюджет України є однією із причин, що викликали спротив ідеї створення нового судового органу у багатьох вчених та практиків. Так, під час обговорення такої ідеї у межах НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України завідувач відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства В.І. Король, суддя Верховного Суду К.М. Пільков та арбітр МКАС при ТПП України В.І. Нагнибіда стали на позицію захисту інтересів іноземних інвесторів у межах уже наявних у світі міжнародних інвестиційних арбітражів та МКАС при ТПП України [25]. У такій позиції є раціональне зерно, яке полягає, зокрема, у

Деревянко Б. Щодо формування та діяльності спеціалізованого інвестиційного суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 323–327.

призначенні у більшості випадків двох із трьох суддів самими сторонами. Також державі не потрібно робити додаткові фінансові витрати та змінювати законодавство. Слід лише отримати та підтримувати на максимальному рівні довіру іноземних (та й українських) інвесторів до арбітражу і системи діючих господарських судів.

Якщо ж іти шляхом утворення нового суду, то під час розробки нормативної бази, якою буде визначено правовий статус Вищого інвестиційного суду та його суддів (нового закону чи доповнень до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), слід буде вносити зміни до норм, якими визначається юрисдикція судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, а також інших кодексів і загальних та спеціальних законів України. Також потрібно звернутися до позитивного досвіду діяльності МКАС при ТПП України, а також правового регулювання такої діяльності; правового режиму діяльності відповідних судів у європейських державах та інших державах-фінансових лідерах світу (США, КНР, Японії, Південної Кореї та ін.).

На перших етапах роботи нового суду до складу його юрисдикції логічним було б віднесення захисту прав іноземних інвесторів, а за підсумками роботи суду за рік чи за більший строк можна буде провести дискусію та науковий аналіз на предмет уможливлення поширення юрисдикції цього суду на спори із захисту прав внутрішніх інвесторів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку. На основі розглянутого у статті потрібно вказати на наявність двох підходів до підвищення ефективності захисту прав іноземних інвесторів українською судовою системою. Перший полягає у продовженні забезпечення такого захисту МКАС при ТПП України, загальними та спеціалізованими (зокрема господарськими) судами. Розгляд спорів у МКАС при ТПП України робить економічно недоцільним для інвестора захист невеликих інвестицій. На перше місце за першого підходу має виходити підвищення рівня довіри інвесторів до судів. Другий підхід полягає в утворенні нового судового органу – Вищого інвестиційного суду України.

Виходячи із наявності та достатньо ефективної діяльності МКАС при ТПП України, ступінь необхідності утворення нового спеціалізованого суду із захисту прав іноземних інвесторів є не найвищим, а скоріше посереднім. Проте у першу чергу новий судовий орган був би ефективним при розгляді спорів із ціною позову до 10000 доларів США, та незамінним при такій ціні до 1800 доларів США. Утворення нового – Вищого інвестиційного суду України – буде ефективним за умови зміни юрисдикції і, відповідно, зменшення кількості посад суддів та обслуговуючого персоналу в інших загальних та спеціалізованих судах, а також швидкого і справедливого розгляду спорів при відсутності будь-яких корупційних підозр принаймні у перші роки його діяльності. Тільки з дотриманням цих умов може бути отримано довіру іноземних інвесторів і доведено суспільну та економічну ефективність утворення і роботи нового судового органу України.

Подальші наукові розвідки незалежно від того чи буде утворено Вищий інвестиційний суд України повинні бути присвячені пошуку напрямів подолання організаційних та юрисдикційних проблем у діяльності (потенційній діяльності) нового судового органу (зокрема щодо надання відповіді про розширення суб'єктної юрисдикції за рахунок українських інвесторів; визначення можливостей зниження витрат на його утримання тощо).

Список використаних джерел:

1. Беяневич О. Про особливості застосування норм про позовну давність у справах про банкрутство. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 5–9.
2. Бутирський А.А. Реалізація принципу спеціалізації в судовій системі України. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 6. С. 195–200.
3. Віхров О.П., Коверзнев В.О. До питання про критерії розмежування господарської та адміністративної юрисдикції. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 110–117.
4. Демченко С.Ф., Грудницька С.М. Нове корпоративне законодавство і проблеми його застосування судами. *Економіка та право*. 2010. № 1. С. 52–56.
5. Демченко С.Ф. Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. К., 2010. 36 с.
6. Демченко С.Ф. Паралелі та меридіани господарських та адміністративних судів. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 6. С. 73–80.
7. Демченко С. Реформування судової системи: окремі ключові поняття. *Юридична Україна*. 2010. № 10. С. 11–15.

Деревянко Б. Щодо формування та діяльності спеціалізованого інвестиційного суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 323–327.

8. Джуль В.В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / В.В. Джуль. К., 2009. 30 с.
9. Коверзнев В.О. Розмежування юрисдикції адміністративних і господарських судів України: проблеми теорії та практики [Електронний ресурс]. *Форум права*. 2013. № 2. С. 223–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
10. Ніколенко Л.М. Доказування в господарському судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Л.М. Ніколенко; НАН України. Ін-т економіко-прав. дослідж. Донецьк, 2004. 17 с.
11. Ніколенко Л.М. Визначення сутності інституту підвідомчості. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2011. Випуск 1. С. 79–85.
12. Ніколенко Л.М. Господарське процесуальне право України: підручник / Л.М. Ніколенко. Одеса: Фенікс, 2011. 512 с.
13. Господарське процесуальне право / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, Т.В. Степанова та ін.; [за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Картузова]. Х.: Одісей, 2011. 400 с.
14. Подцерковний О. Про суперечність європейським стандартам пропозицій щодо ліквідації господарських судів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 125–130.
15. Подцерковний О.П. Досвід спеціалізації господарської (комерційної) юрисдикції в Україні та західних країнах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Том 25. № 1. С. 146–161.
16. Поляков Б.М. Коментар судової практики Верховного суду України у справах про банкрутство / Б.М. Поляков. К.: Логос, 2008. 488 с.
17. Резнікова В.В. Звуження кола справ, підвідомчих господарським судам України : проблема надумана чи реальна? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. 2013. Випуск 22. Частина 2. С. 59–75.
18. Резнікова В. Підвідомчість справ господарським судам України: проблеми теорії та практики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Правові науки*. 2014. № 1(99). С. 24–32.
19. Щербина В., Резнікова В. Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 9–27.
20. Щербина В., Резнікова В. Основні засади (принципи) господарського судочинства України. *Право України*. 2018. № 7. С. 13–33.
21. Шелухін М.Л. Господарське процесуальне право / М.Л. Шелухін, О.М. Зубатенко. К.: ЦНЛ, 2006. 264 с.
22. Деревянко Б.В. Важливість функціонування усталеної оптимальної системи господарських судів в Україні. *10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації*: зб. доповідей наук.-практ. конф. (14 листоп. 2014 р., м. Київ) / голова ред. кол. О.П. Подцерковний. Одеса: Юридична література, 2014. С. 345–349.
23. Деревянко Б. Становлення законодавства і практики діяльності органів із забезпечення виконання рішень господарських та інших судів у 1990–2005 роках. *Актуальні питання держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 229–235.
24. Деревянко Б.В. Періодизація правового регулювання виконання рішень господарських та інших судів. *Університетські наукові записки*. 2014. № 2 (50). С. 192–199.
25. Крупчан О.Д. Концептуально-правові підходи до створення міжнародного інвестиційного арбітражу в Україні. *Судебно-юридическа газета*. 2020. 10 лютого. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/160775-kontseptualno-pravovi-pidkhodi-do-stvorenniya-mizhnarodnogo-investitsiynogo-arbitrazhu-v-ukrayini>

Ukraine needs foreign investment today more than ever. However, confidence of investors in the Ukrainian judicial system has been undermined. Perhaps it was the reason why the President of Ukraine promised foreign investors a fundamentally new judicial protection of their interests. It is possible to restore the confidence of a foreign investor, and in the future the Ukrainian one, in the judicial system in two ways: by improving the work of the International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry or by creating a new judicial body – the High Investment Court of Ukraine. If such a body is formed, it will be necessary to reduce the scope of jurisdiction of the existing general and specialized courts, as well as the number of posts of judges and service personnel. The purpose of the article was to determine the need for the formation of a new specialized court for the protection of the rights of foreign investors and the formation of its main components. Taking into account the need for additional expenditures from the state budget and the certain efficiency of the International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, it was concluded that the degree of necessity is moderate. Increase in the efficiency of the International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry and other general and specialized courts that protect the interests of investors may make the idea of creating a new court unnecessary. However, the efficiency of such a court in protecting the interests of foreign investors would be the highest when they filed claims in the amount of up to 10,000 US dollars and indispensable in filing claims in the amount of up to 1,800 US dollars. It is concluded that the efficiency of the new High Investment Court of Ukraine will consist of social and economic parts. They will justify its formation, provided the proportional reduction of the posts of judges and staff in other general and specialized courts, restoration of confidence of foreign investors through prompt and fair consideration of disputes, absence of corruption suspicions against judges and other employees of the new judicial body.

Key words: High Investment Court of Ukraine, International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, Supreme Court of Ukraine, foreign investors, judiciary, jurisdiction.